

Januari uit Zwitserland

Januari uit Zwitserland

*De historie van de Utrechtse familie
Jenner*

Hans Ellenbroek

Schrijver: Hans Ellenbroek

Cover: Hans Ellenbroek

ISBN: 9789464368803

© Hans Ellenbroek 2021

Eerste deel

*Münsterbouwmeester en architect Samuel
Jenner
(1653-1720)*

Hoofdstuk 1

Onze familienaam is ook de naam van de eerste maand van het jaar en dat zou mij vandaag wel eens geluk kunnen brengen. Münsterbouwmeester en architect Samuel Jenner liep goed gemutst van de Münsterkerk door de Kreuzgasse naar het raadhuis van de stad en het kanton Bern. Met in zijn rechterhand de omslag met de brief, waarin hij zijn bod had gedaan op het bezit met alle daarbij behorende rechten van het thermaalbad bij Schinznach, vergezeld van een uitvoerige motivatie. Op deze laatste dag van de eerste maand van het jaar 1696 begon de openbare inschrijving op deze geneeskrachtige en zwavelrijke bron langs de Aare in de streek van Brugg. Hij zou zeker een streepje voor hebben bij de gunning, gezien zijn grote betrokkenheid bij dit project, dacht Samuel. Alleen een aanzienlijk hoger bod van een andere gegadigde zou nog roet in het eten kunnen gooien.

Samuel dacht aan de vele onderzoeken die hij de afgelopen drie jaar had gedaan; eerst om de bron terug te vinden, dan om de bewegingen van de rivier de Aare ter plekke te bestuderen en vervolgens om na vele experimenten de juiste wijze te vinden voor het zekeren van de door hem herontdekte uitmonding van de bron. Samuel Jenner had namens de Grote Raad van Bern toezicht gehouden op de werkzaamheden die nodig waren om de rivier in een rechte lijn langs de bron te leiden, die daarmee op een eiland kwam te liggen. Door dit eiland te verhogen had hij ervoor gezorgd dat het bij hoog water niet zou kunnen overstromen. Daarna had hij een waterkamer laten bouwen voor het scheiden van het bronwater en het grondwater.

Intussen had Bern vast zieken gestuurd uit de armste klasse van de burgerij, omdat men nog niet goed wist hoe geneeskrachtig de bron nu eigenlijk was. Bovendien waren er

nog helemaal geen voorzieningen voor de huisvesting van burgers uit de midden- en hogere klassen. Uit het armenfonds van de stad Bern en het nabijgelegen Windisch werden de grondstoffen betaald voor de maaltijden. Deze werden door het hospitaal in het voormalige klooster Königsfelden in Windisch geleverd. Er ging heel wat meel, erwten, rogge, gerst, bonen en peulvruchten doorheen om in zes maanden per jaar dagelijks ongeveer tachtig zieken te kunnen voeden met brood en soep.

Vanwege de aanwezigheid van enige ruïnes in de naaste omgeving van de bron stond het min of meer vast dat de bron ruim zeventienhonderd jaar geleden door de Romeinen was gebruikt. Door veranderingen in de loop van de rivier was de uitmonding van de bron na de Romeinse tijd onzichtbaar midden in de rivier komen te liggen. Na een grote overstroming in november 1651, die Brugg behoorlijk wat schade toebracht en de watermolen van het stadje wegvaagde, lag de bron bij Schinznach weer zichtbaar aan de oppervlakte op de linker oever van de Aare. De Grote Raad van Bern had destijds een onderzoek laten instellen door de hofmeester van Königsfelden en had ook een arts gestuurd, die natuurkundige kennis bezat om het bronwater te analyseren. Hoewel de analyses van de arts positief uitvielen had Bern toch besloten zich er niet verder voor te interesseren. De bron lag zo dicht bij de rivier de Aare, dat de uitmonding bij vrijwel iedere hoge waterstand zou overstromen. Bern gaf toen de stad Brugg de kans om de bron te zekeren, maar ook Brugg liet het na enige jaren afweten. Het duurde toen tot 1659 voordat de zaak door het initiatief van een particulier weer op gang kwam.

Samuel Nötiger, de oud-landvoogd van de heerlijkheid Schenkenberg, kreeg van de Grote Raad van Bern een vestigingsvergunning voor een badhuis met gastenverblijf en enige bijgebouwen bij de bron, waar tussen 1660 en 1670 veel

zieken en mensen met een zwakke gezondheid uit Bern, Brugg, Burgdorf, Gränichen, Ittigen en andere plaatsen in het kanton werden ontvangen en verzorgd. De arts Jakob Ziegler schreef in 1663 over het bronwater van Schinznach: 'Het is goed voor vrouwen die na het baren van kinderen moeilijker kunnen urineren. Het is ook heilzaam voor kinderen die door buitensporig veel urine geplaagd worden. Het stelt bloeden en heelt allerlei verborgen ziektes. Het geeft de maagden hun verloren bloem weldra terug als zij van het water drinken en er in baden. Het reinigt de borst en verdrijft de meest hardnekkige hoestbuien. Het heelt tandpijn en waterzucht en neemt de pijn weg in heupen, lenden en rug. Het sterkt de zwakke en vermoeide ledematen en zorgt voor het verdwijnen van vlekken over het hele lichaam. Tenslotte helpt het tegen melancholie en zwaarmoedigheid.'

In december 1670 sloeg het noodlot weer toe. Na een periode van grote koude was de rivier de Aare geheel dichtgevroren. Een weersomslag volgde en plotseling kwam er warme regen uit de lucht. De rivier zwol tot grote hoogte en trad buiten haar oevers. Een verschrikkelijke overstroming zorgde voor een totale vernietiging van het badhuis en het gastenverblijf van de jonge badinrichting bij Schinznach. De bron zelf werd dusdanig bedolven met modder dat de bron twintig jaar lang als verloren werd beschouwd en vergeten. De weduwe van de inmiddels overleden Samuel Nötiger en haar zoon hadden geen geld meer om naar de verdwenen bron te laten zoeken en deze op te laten graven. Daardoor waren alle rechten op de bron weer aan het kanton Bern vervallen.

Samuel Jenner liep de overdekte stenen trap op van het 280 jaar oude imposante raadhuis en begaf zich naar het vertrek van hoofdbode Hans Weibel. Daar leverde hij zijn bod in op het thermaalbad en liep nog even naar de raadszaal, waar hij al zoveel vergaderingen en andere bijeenkomsten had

bijgewoond van de Grote Raad, het parlement van het kanton Bern. Samuel was vijf jaar geleden in de Grote Raad gekozen voor een zittingsperiode van tien jaar samen met zijn goede vrienden David van Büren, Bernard Effinger, Hans Manuel en Emanuel von Rodt. Samuel Jenner en zijn vrienden waren telgen van echte Bernse patriciërsfamilies, die samen met een aantal andere families, zoals Von Erlach, May, Von Steiger en Tillier, al honderden jaren de dienst uitmaakten in Bern.

De familie Jenner, die oorspronkelijk uit Kirchdorf kwam in de omgeving van Thun, was al in 1518 in de Grote Raad vertegenwoordigd geweest door Rudolf Jenner, een voorvader van Samuel. Zijn overgrootvader Adriaan was ook vele jaren lid van de Grote Raad, evenals zijn grootvader Abraham en zijn vader Hans Rudolf, de oud-landvoogd van Landshut. Ook zijn drie ooms Adriaan, Hans Jacob en Samuel Jenner waren lid van de Grote Raad geweest. Samuel was trots op zijn familie die als wapen een gouden zes-stralige ster voerde boven een eveneens gouden maansikkel met de punten naar beneden in een rood veld. De lijfspreuk, die meestal in combinatie met het familiewapen werd gebruikt, luidde: 'Nil Sine Labore' oftewel 'niets zonder inspanning'.

Samuel was zeer gesteld op zijn oom en naamgenoot Samuel Jenner, die een familiebedrijf had gesticht en zeer rijk was geworden. Oom Samuel had vele bezittingen en woonde lange tijd op het slot van Utzigen, dat hij van 1664-1668 geheel opnieuw had laten opbouwen onder toezicht en naar het ontwerp van werkmeester en architect Abraham Dünz zaliger. Nadat zijn oom het slot met Niklaus Daxelhofer in 1682 had geruild voor het slot Thalgut in Ittigen, had hij Samuel verzocht om de zorg op zich te nemen voor een grote verbouwing en vernieuwing van het slot Thalgut. Samuel had daar natuurlijk gevolg aan gegeven en er voor gezorgd dat het slot drie jaar later weer als nieuw lag te pronken.

Samuel was toen net benoemd als steenwerkmeester van de stad Bern en als bouwheer van de Grote Raad. Zijn eerste grote project als bouwheer was het ombouwen in 1682 van een deel van het voormalige Franciscaner of Barrevoetersklooster in Bern tot de Theologische Hogeschool. De eerste tekeningen waren al in 1679 gemaakt door zijn zwager Abraham Dünz, bouwmeester van de Münsterkerk, in opdracht van oom Samuel, die toen de bouwheer was.

Samuel maakte zelf het ontwerp voor de hoofdingang aan de oostzijde met de beeldhouwde versieringen naast en boven de toegangsdeur en de ramen van het portaal.

Acht jaar geleden was Samuel zijn zwager en leermeester Abraham Dünz opgevolgd en was nu zelf bouwmeester van de Münsterkerk. In deze functie was hij verantwoordelijk voor het onderhoud van de kerk en van alle bouwkundige plannen van zowel de kerk als de overheid in het kanton Bern. Hij had een wenteltrap in de toren van de Münster ontworpen en twee grote fontein in de stad. Dat waren indrukwekkende objecten, waarin Samuel zijn vaardigheden als meestersteenhouwer tot uiting had kunnen brengen.

Verder was Samuel in de jaren 1689 tot 1691 bouwheer geweest van de door hem ontworpen kerk van Villars-le-Grand en van 1690 tot 1692 bouwheer en architect van het Korenhuis van Morges. Momenteel was hij bezig met de eerste bouwplannen voor een nieuw Korenhuis in Brugg, de stad die samen met de stad Bern nauw verbonden was met de kunstenaarsfamilie Dünz. De vader van zijn zwager, Hans Jacob Dünz uit Brugg, was beroemd geworden als glazenier en diens zoon Hans Jacob junior als kunstschilder. Een zoon van de laatste, Johannes Dünz, had zich ontwikkeld tot een beroemde en alom gerespecteerde portretschilder.

Samuel moest onwillekeurig aan zijn zus Anna Barbara denken, die in 1662 -zij was toen nog maar 15 jaar- met

Abraham Dünz was getrouwd. Samuel kon een glimlach niet onderdrukken bij de gedachte aan de bijzondere dubbele familierelatie met zijn zwager. Zelf was Samuel in 1681 getrouwd met de toen 16-jarige Anna Maria Pauli uit Brugg. Haar moeder Johanna was een dochter van de kunstschilder Hans Jacob Dünz junior, die een oudere halfbroer was van Abraham Dünz. Deze was dus behalve een zwager ook een oudoom van Samuel.

Samuel had veel te danken aan Abraham Dünz. Die had de toen 14-jarige Samuel na de dood van diens vader in 1667 onder zijn hoede genomen in de werkplaats bij de steengroeve van de stad Bern. Daar had Samuel het vak van steenhouwer geleerd. In 1680 was hij opgenomen als gezelschap in het gilde van de steenhouders en in 1681 had Samuel met succes de meesterproef afgelegd. Op advies van zijn zwager was hij in 1682 benoemd tot steenwerkmeester en kreeg zo de leiding over de steenwerkplaats. Tegelijkertijd was Samuel benoemd tot bouwheer van de Grote Raad. In 1688 had hij zijn doodzieke zwager opgevolgd in het hoogste ambt die een steenhouwer kon bereiken, namelijk stadsbouwmeester van de Münsterkerk. Op zijn sterfbed had Abraham Dünz de benoeming van zijn 23 jaar jongere zwager Samuel Jenner nog weten te bewerkstelligen.

‘Hebt u al meer inschrijvingen ontvangen?’, vroeg Samuel aan hoofdbode Weibel. ‘Nee, heer Jenner, u bent de eerste en nog de enige inschrijver’, was het antwoord. Zichtbaar tevreden bedankte Samuel Jenner de hoofdbode en verliet het raadhuis. Hij liep door de Kreuzgasse tot de Kramgasse, waar op de hoek aan de schaduwzijde het gildehuis van het steenhoudersgilde stond. Daarin waren de Münsterwerkplaats en de werkkamer van Samuel Jenner ondergebracht. Het gildehuis vormde al meer dan driehonderd jaar het onderkomen van het steenhoudersgilde of het gilde van de apen. Hoewel het woord

aap in dit verband 'een nog onbehouwen stuk steen' betekende, werd het dier de aap als symbool door het gilde gekoesterd. Beeltenissen van apen waren aan weerszijden van de toegangsdeuren van het gildehuis in grote stenen uitgehouwen. Als schatbewaarder maakte Samuel Jenner al vijf jaar deel uit van het gildebestuur.

Samuel liep de bestuurskamer van het gildehuis in, waar op deze dinsdagmorgen, zoals hij al verwachtte, niemand aanwezig was. Hij zette zich aan de grote tafel om een brief te schrijven aan zijn oom Samuel in Ittigen, die altijd veel voor hem had betekend. Oom Samuel was ooit één van de machtigste mannen in Bern en bekleedde toen vele functies in de besturen van de stad en het kanton Bern en van het leerlooiersgilde. Hij was onder andere raadsbouwheer van Bern geweest en landvoogd van Wangen.

Bij de aanstelling van Samuel als Münsterbouwmeester was de steun van zijn oom Samuel onontbeerlijk geweest. Via zijn oude vrienden uit de Grote en Kleine raad en het gilde van de leerlooiers of 'Middenleeuwen' oefende hij nog grote invloed uit. De naam 'Middenleeuwen' kwam van de leeuwen in het wapen van drie verschillende gilden, die hun gildehuizen naast elkaar hadden staan en waarvan die van de leerlooiers in het midden stond. Ook de vader van Samuel en zijn ooms Adriaan en Hans Jacob waren actief geweest in het bestuur van het gilde van de Middenleeuwen, dat tot de belangrijkste en machtigste gilden van Bern behoorde.

Samuel verbleef graag in de gildebestuurskamer. De grote vensters naast de zuidoostelijke hoek gaven een prachtig uitzicht achter de Münsterkerk langs op de Obstberg en de heuvels van het Kirchenfeld aan de overkant van de Aare. Naast het rechter hoekvenster hing een prachtig en groot schilderij van David Dick met zicht op de stadsschansen, gezien vanuit de buitenzijde van de Aarbergerpoort. De

bovenste delen van alle vensters waren voorzien van geschilderde vlakken met bloemen en wapens, omgeven door met lood afgezette glasdeeltjes in honingraatvorm. De twee hertenkoppen met de machtige geweien gaven de bestuurskamer een passend cachet.

Samuel schreef zijn oom met het nieuws over zijn bod op het thermaalbad bij Schinznach en vroeg hem zijn steun. Per slot van rekening zaten er veel zonen in de Grote Raad van goede vrienden van zijn oom uit diens eigen raadstijd. Ook zijn tante Anna, een telg van het oude Bernse geslacht Von Graffenried kon misschien een goed woordje voor hem doen bij enige raadsleden uit haar familie, opperde Samuel in zijn brief. Na nog wat nieuwtjes uit Bern en de gebruikelijke beleefdheden te hebben opgeschreven, eindigde Samuel de brief aan zijn oom met de hartelijke groeten van zijn vrouw Anna Maria en van de 'uw onderdanige dienaar en neef' Samuel Jenner.

Na nog even in zijn werkkamer te hebben gekeken bracht Samuel nog een kort bezoek aan de werkplaats, waar enkele gezellen met hun werkstukken bezig waren. Hij bekeek hun werk en gaf hen enkele aanwijzingen over hoe zij hun werk nog konden verbeteren. Daarna deed hij zijn mantel aan en verliet het gildehuis om in het koude winterweer de met sneeuw bedekte straat over te steken en daarna de Gerechtigkeitsgasse in te lopen. Na de Gerechtigkeitsfontein stond aan de linker zijde van de straat zijn in vier bouwlagen opgetrokken woning. Met onder de arcades de statige stenen trappen en stoep vóór de rijk versierde toegangsdeur. In een beste stemming betrad hij de woning om daar het middagmaal te gebruiken.

Zijn vrouw Anna Maria kwam hem al tegemoet en begroette hem. Zij was een dochter van de oud-predikant van Veltheim, Johann Pauli en was een voorbeeldige en toegewijde

echtgenote en moeder van zijn kinderen, vond Samuel, die haar zeer liefhad en respecteerde. Anna Maria begeleidde haar man naar de woonkamer, waar hun kroost werd verzorgd en beziggehouden door het kindermisje. Anna Maria en Samuel Jenner waren gezegend met acht kinderen. De oudste was de twaalfjarige Salome; dan kwamen Anna van elf jaar, Samuel van tien, Elisabeth van negen, Marjorete van zeven, Abraham van vijf, Rudolf van vier en Rosina, de jongste, die twee jaar oud was. Met een glimlach sloeg Samuel het schouwspel van de spelende kinderen gade, alvorens zich naar de eetkamer te begeven, waar de twee dienstbodes ook net arriveerden voor het opdienen van de maaltijd.

Samuel vertelde Anna Maria van het bod op het thermaalbad en van de brief aan zijn oom Samuel in Ittigen. Zij vroeg hem of hij in het voorjaar weer naar Schinznach ging. 'Als ik de inschrijving win, ga ik zo snel mogelijk naar Schinznach om daar orde op zaken te stellen', antwoordde haar echtgenoot. 'Maar met de huidige Raad weet je het maar nooit.' Samuel had weliswaar tientallen goede vrienden en kennissen uit de stad Bern in de Raad, maar de Raad bestond uit 150 leden uit het gehele kanton Bern en hij kon onmogelijk inschatten op hoeveel steun hij nu precies kon rekenen. De Grote Raad had eind 1692 besloten om stadswerkmeester Samuel Jenner als zaakgelastigde naar Schinznach te sturen om daar samen met een ingenieur voor kunstwerken toezicht te houden op het werk van de timmerlieden.

De Raad had vooral in de eerste twee jaar in ruime mate voor hout gezorgd, dat meest uit de bossen van Aarau kwam. Samuel moest van tijd tot tijd verslag doen over de voortgang van de werkzaamheden, die in de afgelopen jaren van april tot oktober waren uitgevoerd. De Raad had een badman aangesteld om de zieken, die maar waren ondergebracht in een omgebouwde hooischuur, te helpen met het baden. Na

tweeënhalf jaar vond de Raad dat de kosten voor het zekeren van de bron, de bouw van de waterkamer en de verpleging van de zieke badgasten veel te hoog waren opgelopen en wilde er geen cent meer aan uitgeven.

In eerste instantie voelde Samuel Jenner zich toen erg in de steek gelaten, omdat hij voor Bern de bron had herontdekt. Na enige tijd kwam hij echter op het idee om de bron voor zichzelf te verwerven. Analyses gaven aan dat het zwavelwater een groot mineraalgehalte bezat en zeker geneeskrachtig was. Daarom had Samuel Jenner de Raad in de lente van 1695 om een patent verzocht. De verdere bouw van de dam als bescherming tegen de Aare, de bronzekering en het afbouwen van de waterkamer moesten nu echter voor eigen rekening worden uitgevoerd. Kennelijk vond de Raad dat Samuel Jenner hiervoor niet kapitaalkrchtig genoeg was en had daarom een openbare inschrijving op touw gezet. Zelf meende Samuel genoeg geld te hebben om alle werkzaamheden zelf te kunnen betalen. Bovendien was hij er van overtuigd dat zijn zeer vermogende oom Samuel zeker bereid zou zijn om geld in het project te steken.

‘Als je de inschrijving wint, gaan we dan ook in Schinznach wonen?’ vroeg Anna Maria aan haar echtgenoot. De kinderen hadden al eerder gegeten, dus Samuel en zij konden nu heerlijk rustig het middagmaal nuttigen en even bijpraten over deze belangrijke gebeurtenis, die van grote invloed op hun leven zou kunnen zijn. ‘In dit jaar zeker nog niet’, antwoordde Samuel, ‘maar misschien wel in de lente of de zomer van het volgende jaar. Pas als ik zeker ben van het eigendom van de bron en alle rechten op het bad kan ik grond gaan kopen om er een groot badhuis op te laten bouwen en een gastenverblijf. Wij zouden een deel van het gastenverblijf als privévertrekken kunnen inrichten op een wijze die het

mogelijk maakt om daar desgewenst later gastenkamers van te kunnen maken.'

'Dus je laat mij dit voorjaar weer alleen', verzuchtte Anna Maria, die het de afgelopen jaren al de nodige maanden per jaar zonder echtgenoot had moeten stellen in Bern. 'Ja, maar alleen als ik de concessie gekregen heb natuurlijk', zei Samuel. 'Ik wil dan tot de winter in Schinznach blijven en twee keer tussentijds thuiskomen. Dan wil ik beide keren een week in Bern blijven om hier de lopende zaken te behartigen en de raadsvergaderingen bij te wonen'.

Hoewel Anna Maria het niet zo erg zou vinden als het hele avontuur met het thermaalbad niet doorging, begreep zij heel goed hoeveel het bad voor Samuel betekende en wilde zij graag dat hij succes had en gelukkig was. Bovendien vond zij het ook wel spannend om buiten de stad te gaan wonen en nieuwe mensen te leren kennen. Misschien konden zij hun huis in Bern wel houden om daar in de winters te wonen, vroeg zij zich af. Maar het leek haar beter om Samuel nu niet lastig te vallen met zulke vragen en eerst de afloop van de aanbesteding af te wachten.

Hoofdstuk 2

Vol trots keek Samuel Jenner naar de fraaie ingelijste oorkonde in de ontvangsthal van het gastenverblijf. Met sierlijke letters stond op prachtig perkament geschreven dat hij, Samuel Jenner, de eigenaar was van de warmwaterbron bij Schinznach met het recht op het bouwen van een badhuis en alle voorzieningen die nodig zijn voor het gebruik van het bad. Alle leden van de Kleine Raad, het uitvoerend bestuursorgaan van het kanton Bern, hadden de oorkonde onder de datum van 29 april 1696 met hun handtekening bekrachtigd. Vandaag, 29 april 1697, was er precies één jaar verstreken na de dagtekening van de oorkonde. In het afgelopen jaar was er al ontzettend veel bereikt, vond Samuel, terwijl hij de oorkonde even zachtjes streelde.

Omdat niemand anders zich had gemeld voor de inschrijving op het bad, had de Grote Raad op 7 februari van het vorige jaar besloten de eigendomsrechten voor de door hem aangeboden prijs aan Samuel Jenner over te dragen. Hij kreeg alle graaf- en bouwrechten binnen een straal van één uur gaans in de omgeving van de bron. De al aanwezige machines voor de bouw van de dam werden Samuel Jenner kosteloos ter beschikking gesteld, evenals het benodigde hout. Verder had de Grote Raad Samuel toegezegd dat hij gunstige voorwaarden zou krijgen bij het aankopen van grond. Mocht het noodzakelijk zijn om de Aare sterk af te dammen, dan moest Samuel Jenner er zelf zorg voor dragen dat de rivier geen schade zou kunnen aanrichten aan de overzijde. Hij mocht een veerverbinding over de rivier instellen en hij kreeg het recht om gebruikers van het veer en de badgasten voor kleinere vergrijpen te bestraffen met boetes tot bepaalde maxima.

Andere bepalingen die aan de rechten op het bad waren verbonden gingen over het meenemen van levensmiddelen

door de badgasten en de verkoop van waren op de terreinen van het bad. Verder waren er bepalingen over een eventueel toekomstig compagnonschap of de verkoop van het bad. Compagnons en kopers dienden gereformeerd te zijn. Bij een openbare verkoop aan vreemden moesten inwoners van Bern eerst de kans krijgen om te kopen. Uitdrukkelijk legde Bern de bezitter van het bad de plicht op om te zijner tijd tot troost van de armen een gratis bad in te richten. Op grond van de ervaringen in 1670 werd de bepaling toegevoegd dat in geval het bronwater verloren zou gaan alle rechten weer zouden terugvallen aan het kanton. Tenslotte gaf de Grote Raad van Bern Samuel Jenner een termijn van tien jaar, waarbinnen hij het een en ander zou moeten hebben opgericht, anders zouden de rechten aan iemand anders kunnen worden overgedragen.

Glimlachend bedacht Samuel Jenner dat de bepaling over het tijdsbestek van tien jaar totaal overbodig was geweest. Vorig jaar al was het gastenverblijf gebouwd en had hij persoonlijk het jaartal 1696 in de gevelsteen boven de toegangsdeur uitgehouwen. Met de aankoop van grond was hij wat voorzigtiger geweest. In augustus had hij van de landbouwer Friedli Werder uit Göttishausen ongeveer vijf jukken land gekocht voor 450 gulden. Op deze strook lage grond, die hij als eerste had verworven, was het gastenverblijf opgetrokken en de tuin aangelegd. Op 14 december was de koop bekrachtigd van de hoger gelegen Hölzli hofstede van de familie Rey. Van de elfhonderd Bernse gulden, die Samuel moest voldoen voor de boerderij en 13½ jukken en 4 vierlig akkerbouwland, weiland en wijngaard, had hij slechts 95 gulden in baar geld betaald. De rest mocht hij later aflossen.

Tegelijk met de hofstede moest Samuel ook de plicht overnemen voor het onderhouden van de moeder van de twee broers Rey. Hij moest haar jaarlijks drie daalder kleedgeld

betalen en twee mud tarwe, twee mud rogge, één last wijn, tien pond spek en vier liter reuzel leveren. In het begin van 1697 had Samuel Jenner nog een aangrenzend stuk laagland gekocht ter grootte van een half manwerk voor 115 gulden baar geld. Samuel vond dat hij voorlopig wel genoeg land had. Met de aankoop van nog meer land wachtte hij liever tot hij al zijn schulden had afbetaald en hij voldoende zicht had op de opbrengsten van het bad.

Samuel Jenner had de afgelopen maanden niet stil gezeten. Om bekendheid te geven aan het nieuwe bad had hij nog in het oude jaar een vlugschrift in elkaar gezet met een beschrijving van de 'voortreffelijk heilzame werkingen van het Schinznacher Bad of het Habsburger Bad, zoals het tegenwoordig ook wel wordt genoemd'. Hij had daarvoor een op rijm geschreven toespraak bedacht van de thermaalbron aan de zieken, die zo begon:

*Aan ieder mens die dit horen of zien kan,
het maakt niet uit of je vrouw bent of man,
of je jong bent of oud, kom gauw naar hier,
ik kan je helpen en doe dat met veel plezier,
ik schenk jou wat de dokter niet kon geven,
een verder zorgeloos en heel gezond leven.*

Er volgden meerdere coupletten op rijm over de bijzondere heilzaamheid van het bronwater. Het was moeilijk om een ziekte te bedenken die volgen het vlugschrift niet door het Schinznacher Bad zou kunnen worden genezen. Zelfs van melaatsheid kon men, zeker in het beginstadium, door het bronwater genezen, aldus de 'sprekende' thermaalbron.

Samuel liep vanuit de hal de Franse tuin in met de geometrische bloembedden. Toen draaide hij zich om en keek

met grote voldoening naar het gasthuis. Het gebouw telde drie bouwlagen met twee maal vier grote gastenkamers op de eerste twee bouwlagen, twee maal zeven kleine kamers voor het personeel en arme badgasten op de derde laag met daarboven nog een grote zolder. Tegen de noordzijde van het gasthuis waren een paar lage loodsen aangebouwd voor de bakkerij, de wasserij en de stallen. Nadat hij een kijkje in de stallen had genomen, ging Samuel Jenner via de achterdeur weer naar buiten en liep naar het lange voetgangersviaduct, dat over de droge bedding van de rivierarm naar het badhuis leidde. Het eiland waarop het houten badhuis was gebouwd, werd met een aarden dam en deels met een palissade tegen de Aare beschermd.

Halverwege het houten viaduct draaide Samuel Jenner zich nog eens om en aanschouwde zo het gasthuis vanuit het westen. De laatste tijd konden ook welvarende en verwende patiënten hun genezing zoeken in het nieuwe bad, zonder in een tent te hoeven wonen. Samuel was in onderhandeling met het hospitaal van Bern, dat de patiënten doorgaans naar de stad Baden stuurde. Baden aan de Limmat was ook een badplaats, waar nog vóór Christus de Romeinen kuurden, die de stad toen de naam hadden gegeven van Aquae Helveticae. Toch geloofde Samuel Jenner niet dat de thermaalbronnen van Baden heilzamer waren dan zijn eigen bron.

Vorige maand waren zijn vrouw en kinderen overgekomen uit Bern. Samuel had zich met zijn gezin voorlopig gevestigd in het noordelijke deel van de eerste verdieping van het gasthuis. In de toekomst zouden van zijn woonruimte na een kleine verbouwing twee maal twee tegenover elkaar liggende gastenkamers gemaakt kunnen worden in het verlengde van de andere kamers. Zijn vrouw Anna Maria had zich wonderbaarlijk snel aangepast aan de nieuwe woning en de woonomgeving, vond Samuel en voor de kinderen viel er

natuurlijk veel te zien en te beleven rondom het badhuis en het gasthuis.

Samuel liep naar zijn werkkamer en bleef nog even voor de deur staan om een blik te werpen op het prachtige glas-in-loodraam in de kamerdeur. Het kunstwerk liet een afbeelding zien, in prachtige kleuren uitgevoerd, van een samenkomst in de tempel van Jezus met de farizeeën en schriftgeleerden en een van echtbreuk beschuldigde vrouw die men wilde stenigen. Volgens het testament redde Jezus de vrouw door de aanwezigen uit te nodigen om de eerste steen te laten werpen door diegene die vrij was van zonden. Het glas-in-loodraam was in 1527 naar een tekening van Niklaus Manuel vervaardigd door de glasschilder Lukas Schwarz, die een betovergrootvader van Samuel Jenner was. Het was afkomstig uit het Barvoetersklooster in Bern, waar Samuel het in bezit kreeg bij de ombouw onder zijn leiding van het klooster tot Theologische Hogeschool. Samuel had het glas-in-loodraam onlangs aan de onderzijde laten uitbreiden met een sierlijk omlijst deel, waarin zijn familiewapen met de ster en de maan was geschilderd met de tekst: *Heer Samuel Jenner, lid van de Grote Raad, Stadswerkmeester van de Grote Kerk, bouwmeester namens Bern en ondernemer van het zogenaamde Schinznacher Bad. Anno 1697.*

Samuel zette zich aan de tekentafel om verder te gaan met een schets voor het timpaan boven de hoofdingang van het in aanbouw zijnde nieuwe Korenhuis van de stad Brugg. Samen met zijn vriend en mederaadslid Bernard Effinger had Samuel zich de laatste jaren sterk gemaakt voor de bouw van het nieuwe Korenhuis. Bernard Effinger was behalve Heer van het naburige Wildegg ook hoofdvoogd van Schenkenberg, het hoofdamt dat de bouwgrond in Brugg ter beschikking had gesteld.

Samuel nam zich voor om op het timpaan naast het wapen van de stad Bern met een gouden kroon erboven aan de rechterzijde het wapen van de familie Effinger te plaatsen en aan de andere kant het wapen van de familie Bucher. Het mederaadslid van Bernard Effinger en Samuel Jenner, Johann Rudolf Bucher, tevens penningmeester van het gilde van de smeden, had ook een belangrijke bijdrage geleverd aan de totstandkoming van het Korenhuis.

Na de zomer was er eindelijk wat tijd voor ontspanning en Samuel maakte zich op voor een stevige wandeltocht door het groene berglandschap tussen de naburige dorpen Auenstein en Küttigen met zijn goede vriend Emanuel von Rodt, die al een paar dagen bij hem te gast was. Het laaggebergte met de bergen Gisliflue en Homberg, de uitgestrekte bossen en de bochtige riviertjes en beken vormde een ideaal jacht- en visgebied, maar Emanuel en Samuel wilden alleen maar een dag wandelen en genieten van het nog aangename weer, de fraaie uitzichten en de vogels, die het wonnen van de stilte met hun onvermoeibare gezang en gefluit.

Vlak na zonsopgang vertrokken de mannen met voldoende proviand in hun schoudertassen en een stevige wandelstok in de hand. Na de dorpen Schinznach en Oberflachs liepen zij langs de licht glooiende weidevelden in zuidelijke richting naar de Gisliflue. Onder aan de groene berg ontmoetten zij een oude herder met zijn kleine kudde geiten en raakten met hem aan de praat. Toen de oude man hoorde dat Samuel de eigenaar was van de warmwaterbron bij Schinznach, vroeg hij lachend aan de twee vrienden of zij bekend waren met de sage van de ridderszoon en de warmwaterbron. Toen hij ontkennende antwoorden kreeg, stak de herder van wal: 'Ooit ontsprong de geneeskrachtige bron op de helling van de Habsburger berg op ongeveer de halve hoogte. Het water was echter niet handwarm, zoals tegenwoordig, maar bijna

kokend heet. In de omgeving woonde in zijn burcht een ridder, wiens enige zoon een hartstochtelijke jager was. Toen de zoon op een zeer warme zomerdag in het woud bij Habsburg aan het jagen was, stond hij ineens voor de poel van een warmwaterbron. Onmiddellijk overviel hem de lust om het zweet en het stof van zich af te spoelen in het heldere water. En omdat hij niet wist dat het om een hete bron ging, was hij niet op zijn hoede en sprong in één keer in de poel. Het hete water bezorgde hem zulke ernstige brandwonden, dat hij daaraan stierf. Zijn vader werd door droefheid overmand en gaf zijn knechten het bevel om de bron onder veel zand en leem te bedelven en zo dicht te stoppen dat er geen druppel water meer tot de aardoppervlakte kon doordringen. Pas na lange tijd kwam de bron weer in het dal van de Aare te voorschijn. Toen was het bronwater echter niet meer heet, maar lauw.'

Emanuel en Samuel bedankten de oude herder hartelijk voor het mooie verhaal en vervolgden hun tocht in de richting van de Homberg. Emanuel behoorde net als Samuel tot één van de voornaamste families in Bern. Zijn vader, Emanuel von Rodt senior, was secretaris geweest van generaal Sigismund von Erlach in de Boerenoorlog van 1653 en secretaris van de Kleine Raad van Bern. Nu was zijn vader landvoogd van Aarwangen in Oberaargau. Emanuel junior was zelf ook secretaris geweest van de Kleine Raad en tegenwoordig was hij secretaris van de Grote Raad van Bern en lid van het college van de gezamenlijke gilden namens het gilde van de kooplieden.

'Hoe gaat het met jouw vader?' vroeg Samuel, toen de vrienden langs een bergweide liepen met aan de andere kant een dichte bosrand. 'Uitstekend', antwoordde Emanuel. 'Hij heeft het goed naar zijn zin in het slot van Aarwangen. Daar heeft hij het altijd erg druk, maar toch komt hij regelmatig met moeder